

ВІДГУК
офіційного опонента на дисертацію
Дударчука Любомира Вікторовича
«Культурно-освітні процеси в генеральній окрузі “Волинь-Поділля”
в роки нацистської окупації (1941–1944 рр.)», подану на здобуття
наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю
032 Історія та археологія

Дисертація Л. В. Дударчука присвячена важливій як з наукової, так і з суспільної точок зору проблематиці. Адже повсякденна історія Другої світової війни, зокрема культурно-освітніх процесів, у регіональному розрізі усе більше привертає увагу не лише дослідників. Повномасштабна російська військова агресія проти України актуалізувала в українському соціумі необхідність врахування історичного досвіду повсякденного життя в умовах війни та окупації.

Окреслена проблематика відзначається значною новизною та практичним значенням. На сьогодні в історіографії, фактично, відсутнє комплексне дослідження, предметом якого виступали б культурно-освітні процеси на Волині та Поділлі у роки нацистської окупації. Значна наукова новизна дослідження досягнута насамперед використанням широкої джерельної бази, як і врахуванням досягнень попередників. Частина документального неопублікованого джерельного ресурсу вводиться до наукового обігу вперше. Зауважимо, що і актуальність, і практичне значення дисертаційної роботи Л. В. Дударчука також посилюються у контексті реалізації Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки» від 9 квітня 2015 р., який, окрім іншого, спрямований на осуд злочинів тоталітарних режимів.

Структура дисертаційної роботи Л. В. Дударчука чітка й логічна, відповідає поставленим меті та завданням. Дослідження складається з анотації,

переліку умовних скорочень, вступу, трьох розділів (дев'яти підрозділів), висновків, списку використаних джерел (556 позицій), додатків.

Вступна частина дисертації Л. В. Дударчука містить усі необхідні елементи та засвідчує глибинне усвідомлення дисертантом суті досліджуваної проблематики.

Значна увага в дисертаційній роботі приділена аналізу історіографії дослідження. Логічним видається поділ наявних тематичних робіт на історіографію радянського періоду; дослідження діаспорних науковців; праці українських вчених періоду незалежності; публікації зарубіжних істориків. Серед джерел – передусім документи Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України, Центрального державного архіву громадських об'єднань України, Державного архіву Волинської області, Державного архіву Рівненської області, Державного архіву Тернопільської області, Державного архіву Хмельницької області, Державної наукової архівної бібліотеки України у м. Києві, Державного історико-культурного заповідника м. Дубно, Волинського краєзнавчого музею та Кременецького краєзнавчого музею. Додатково використано широке коло опублікованих джерел. Указана джерельна база відзначається високим ступенем репрезентативності. Відтак, використання відповідної літературно-джерельної бази разом із врахуванням новітніх теоретико-методологічних засад, що обґрунтовано у першому розділі дослідження, дозволило дисертанту оптимально підійти до розкриття поставлених в дисертаційній роботі мети та завдань.

У другому розділі дисертаційного дослідження – «Культурне життя» – Л. В. Дударчук характеризує прояви культурного життя на окупованих нацистами територіях Волині та Поділля у 1941–1944 рр., звертаючи увагу на функціонування театрів та кінотеатрів; музейних установ; видавництв, книгарень та бібліотек. Дисертант показує негативний вплив нацистської окупації на заклади культури, на долю її представників; акцентує увагу на втраті історико-культурних цінностей регіону, зокрема серед музейного та бібліотечного фондів. Л. В. Дударчук приходять до обґрунтованого висновку

про важливі пропагандистські мотиви окупаційної адміністрації при наданні дозволу на розвиток певних сфер української культури; сама ж культура мала передусім виконувати пропагандистську роль серед місцевого населення. Важливий тематичний сюжет, який, безперечно, має бути поглиблений у рамках подальших наукових студій, це те, що окремі представники культури, зокрема музеїв, займалися працевлаштуванням молоді з метою її не відправки на примусові роботи до Німеччини; а також, ризикуючи власним життям, переховували і підтримували осіб єврейської національності. Важливо, що дисертант разом із загальними тенденціями розвитку культури на окупованій території України, зокрема в Райхскомісаріаті «Україна», визначає і регіональні – в межах генеральної округи «Волинь-Поділля» (особливості газетних видань, книговидання, мовної основи та змістового наповнення релігійних календарів тощо).

Третій розділ дисертаційного дослідження – «Освітні процеси» – присвячено вивченню початкового та середнього шкільництва; закладів професійної освіти; культурно-освітніх товариств. Л. В. Дударчук аргументовано підтверджує тезу попередників про те, що освіта на окупованій території розглядалася нацистами для підготовки фахівців для місцевої економіки з метою її подальшої експлуатації; а також як засіб формування лояльного місцевого населення, передусім підростаючого покоління. Важливо, що дисертант розглядає освітні процеси (зокрема, в професійній освіті) в динаміці, визначаючи їх характерні ознаки та особливості у різні періоди нацистської окупації: початковий (літо – зима 1941 р.), час відносно стабільного функціонування (1942 р.), завершальний (1943 – початок 1944 рр.). Позитивним є те, що цей розділ належним чином персоніфікований, у тому числі частина, яка стосується діяльності культурно-освітніх товариств.

Висновки дисертаційної роботи логічні й аргументовані, свідчать про розкриття дисертантом заявлених мети та завдань. Окрім того, цінними є запропоновані Л. В. Дударчуком перспективні напрями подальших наукових тематичних досліджень.

Важливе змістове навантаження несуть додатки до тексту дисертаційної роботи, які загалом займають 21 сторінку і додатково ілюструють окремі її положення.

Поряд з позитивними аспектами дисертаційного дослідження Л. В. Дударчука необхідно звернути увагу і на окремі зауваження та побажання, а саме:

1. Передусім хочемо звернути увагу на назву дослідження Л. В. Дударчука, як і на ряд подібних назв робіт інших дослідників. Мова йде про те, що в даному випадку частина формулювання – «нацистська/німецька окупація» – використовується по відношенню до апріорі окупаційного адміністративно-територіального утворення/утворень: генеральної округи «Волинь-Поділля»/Райхскомісаріату «Україна» тощо. Свого часу ми також зіштовхнулися з подібною термінологічною проблемою, досліджуючи «нацистський окупаційний режим в генеральній окрузі “Житомир”». Як вихід з цієї ситуації було вирішено користуватися контекстуальним синонімом «Житомирсько-Вінницький регіон», адже географічно генеральну округу «Житомир» в основі склали українські території Житомирської та частини Вінницької областей. У випадку дослідження Л. В. Дударчука адекватним видається контекстуальний синонім «Волино-Подільський регіон», тобто – «Культурно-освітні процеси на території Волино-Подільського регіону в роки нацистської окупації (1941–1944 рр.)».

2. У рамках досліджень українських учених періоду незалежності можна було б окремо виділити підгрупу краєзнавчих робіт, адже деякі аспекти культурно-освітніх процесів на Волині та Поділлі періоду нацистської окупації розглядаються на прикладі окремих областей і населених пунктів.

3. Не зовсім погоджуємося із характеристикою роботи американської дослідниці Венді Лауер «Творення нацистської імперії та Голокост в Україні» (Київ, 2010). Відповідно до тексту дисертації, «авторка коротко охарактеризувала діяльність похідних груп ОУН, які влітку 1941 р. долучилися до організації просвітянських осередків на західноукраїнських землях» (с. 35).

В основі вказана монографія Венді Лауер присвячена вивченню Голокосту в генеральній окрузі «Житомир» (у її трактуванні – «житомирський регіон»). Частково крізь призму Голокосту Венді Лауер також звертає увагу на діяльність руху опору в житомирському регіоні – як національного, так і комуністичного.

4. При аналізі причин організації театрального життя у другій половині 1941 р. варто було б наголосити на тому, що його поява була зумовлена не лише пропагандистськими мотивами німців з метою здобуття лояльності місцевого населення. У більшості великих українських міст поява театрів у перші місяці нацистської окупації значною мірою була зумовлена необхідністю організації культурного дозвілля для представників окупаційних військ та адміністрації.

5. Оскільки предметом вивчення дисертаційної роботи є «культурно-освітні процеси в генеральній окрузі “Волинь-Поділля”», автору доцільно було б для розрізнення адміністративних одиниць цієї генеральної округи, зокрема гебітскомісаріатів (гебітів), вживати, власне, термін «гебітскомісаріат». Натомість, іноді автор послуговується терміном «округа» як на позначення генеральної округи «Волинь-Поділля», так і на позначення гебітскомісаріатів (наприклад, «Луцька округа», с. 205). Тим більше, що в тексті роботи самі очільники цих одиниць називаються гебітскомісарами.

6. Доцільною була б конкретизація структурного підрозділу дисертаційної роботи «список використаних джерел» до «списку використаних джерел та літератури». Відтак, тут варто було б здійснити групування джерел і літератури окремо. Адже, у пункті «III. Опубліковані джерела» наявні як, власне, опубліковані джерела, так і історіографічні роботи.

Висловлені зауваження й побажання носять рекомендаційний характер, не впливають на загальну позитивну оцінку дисертаційної роботи Л. В. Дударчука. Його дисертаційна робота є оригінальним, самостійним, завершеним дослідженням, виконаному на належному науковому рівні, є вагомим внеском у розвиток сучасної української історичної науки.

Результати дисертаційного дослідження досить повно відображені в 19 наукових публікаціях, із яких 5 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у закордонному виданні, 13 – в інших наукових виданнях. Основні положення та висновки дослідження апробовані на 12 наукових конференціях різного рівня.

Таким чином, зважаючи на вищенаведене, вважаємо, що дисертаційна робота «Культурно-освітні процеси в генеральній окрузі “Волинь-Поділля” в роки нацистської окупації (1941–1944 рр.)» відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації», п. 6–9 Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії (Постанова Кабінету Міністрів України № 44 від 12.01.2022 р.), а її автор, Дударчук Любомир Вікторович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, доцент,
професор кафедри історії України
Житомирського державного університету
імені Івана Франка

С. В. Стельникович

Підпис засвідчую
проректор з наукової
та міжнародної роботи
кандидат економічних наук, доцент

Т. В. Боцян